

SZABADFALVI JÓZSEF: KÍSÉRLET AZ „ÚJ MAGYAR JOGFILOZÓFIA”
MEGTEREMTÉSÉRE A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN (BUDAPEST:
GONDOLAT 2014) 297.**

A magyar jogbölcseleti gondolkodás tradícióinak összefoglaló elemzése olyan tudományos probléma, amely jelentős mértékben hozzájárulhat a 19. és 20. században meghatározó hazai jogtudományi irányzatok megértéséhez, a magyar és külföldi kapcsolatok, vagy éppen azok hiánya okainak feltárásához.

Az új magyar jogfilozófia kifejezést Horváth Barna használta először Moór Gyula *Bevezetés a jogfilozófiába* című, 1923-ban megjelent mű kapcsán írt recenziójában (10. o.).¹ A szerző és a dátum egyúttal egy új korszak kezdetét jelentette, ám nem minden előzmény nélkül. A magyar jogbölcseleti gondolkodás kiemelkedő időszaka ugyanis a 19. század utolsó harmadától vette kezdetét és közel száz éven keresztül olyan gondolkodók munkásságát foglalta magában, mint Pulszky Ágost, Somló Bódog, Moór Gyula vagy éppen Horváth Barna. A fenn említett szerzők életműve, jogtudományi tematikája egyúttal szakítást jelentett egy konzervatív, a történeti alkotmány és a közjogi hagyományok kizárólagosságára épülő tekintélyelvű gondolkodással, amely egyúttal komolyan áttörte azt az egyoldalú német orientációt, amely a magyar tudományos gondolkodást áthatotta. Ugyanakkor a vizsgált korszak nem nélkülözte azokat a politikai és társadalmi viszonyosságokat sem, amelyek a jogbölcseleti munkák keretétül szolgáltak. Az Osztrák-Magyar Monarchia belső – gazdasági, társadalmi, nemzetiségi és egyéb – problémái a 20. század első évtizedében már akuttá váltak, a világháborús összeomlást követő gyorsan változó

¹ HORVÁTH BARNÁ: „Az új magyar jogfilozófia” *Keresztény Politika* 1923/3. 152–156.

bal- és jobboldali politikai rendszerek, a II. világháború és az azt követő igen rövid életű demokratikus kibontakozás ellehetetlenülése jelentős nehézségeket támasztottak egy tudományos életpálya számára. Mégis a hazai jogbölcseleti gondolkodás e periódus alatt kapcsolódik be leginkább az európai vérkeringésbe.

Szabadfalvi József monográfiájának első része a hazai társadalmi és politikai valóságból kiindulva Pulszky Ágost jogelméletén keresztül mutatja be a korábbi jogtudomány meghatározó paradigmáival² szemben megjelenő újszerű nézeteket. Ezek a német orientáció mellett az angolszász jogelmélet eredményeinek átültetésével és a jogpozitivizmus adaptációjával kerültek be a magyar jogi gondolkodásba. Pulszky 1885-ben megjelent *A jog és állambölcselet alaptanai* című fő művében a jog fogalmán keresztül tett kísérletet az analitikus magyarázatokhoz hasonló fogalmi apparátus kidolgozására. Ez gyökeresen eltért attól az irányvonalától, amit az állam-fogalom és az államlényeg kidolgozásában a kortárs Concha Győző és Kuncz Ignác képviselt. Miért? Pulszky tudományos elméletében jól megfér egymással a jog történeti-társadalmi meghatározottságát hangsúlyozó szociológiai szemlélet, a Spencer-féle fejlődés-gondolat és a klasszikus liberális ideológia „cselekvőségi elmélete”, melyek az államképét egyaránt meghatározták. Pulszky Ágost ugyanis pontosan érzékelté azokat a társadalmi és gazdasági változásokat, amelyekkel a historizáló közjogi gondolkodásunk nem tudott szembenézni.

Pulszky nyomdokain haladt a 19. és 20. század fordulóján számos szerző, tanítvány, társadalomtudós és politikus, akik egyrészt a hazai tudományegyetemen, mint például Pikler Gyula, vagy Finkey Ferenc, másrészt a Társadalomtudományi Társaság keretei között mint például Ágoston Péter, vagy a jogalkalmazásban ügyvédként és bíróként, többek között Szirtes Artúr, Pollák Illés, Meszlényi Artúr vitték tovább életművét. Ők mind a századforduló pezsgő szellemi életének példái. Bár a jogfilozófia igazi fordulatát a széles körű nemzetközi hatással bíró Somló Bódog hajtotta végre, a Pulszky és Somló közötti rövid évtized szerényebb mértékben ugyan, de szintén szerves része a hazai jogtudományi gondolkodásnak.

Somló korszakváltó voltát kortársai is elismerték. Nem véletlen, hogy Horváth Barna, a fiatalabb pályatárs az európai tudományosság mérföldköveként írta le elismerő szavakkal Somló Bódog jogfilozófiáját (79. o.).³ Ugyanakkor pályafutása nem kis változáson ment át. A századfordulón megjelent írásai még a pozitivisták korszak jegyeit hordozták magukon. A változás első jelei az 1906-ban megjelent kolozsvári *Jogbölcseleti előadásai* kapcsán érzékelhetők, ahol már a későbbi neokantiánus fogalomhasználat jeleivel találkozhatunk.⁴ Ezekben az években próbálta tisztázni a filozófia és a szociológia, a jogszociológia és a jogfilozófia, az etika és a filozófia kapcsolatát. Néhány évvel később, 1911-ben egy német jogfilozófiai kongresszuson elhangzott előadása azonban a stammleri kiindulópont teljes elfogadásával, a neokantiánus szemléletmód magyarországi megjelenését teszi egy-

² SZABADFALVI József: *A magyar jogbölcseleti gondolkodás kezdetei. Werbőczy Istvántól Somló Bódogig* (Budapest: Gondolat 2011).

³ HORVÁTH Barna: „A jogfilozófia jelentőségéről” *Budapesti Szemle* 1927/594. 250.

⁴ Erre nagyon jó példa a jog fogalmának meghatározása, mely szerint: „jog alatt azokat a szabályokat fogjuk érteni, amelyeket valamely társadalom legmagasabb rendű hatalma állít fel.” (83. o.)

értelművé, és ennek volt igazi beteljesedése az 1917-ben német nyelven megjelent *Juristische Grundlehre*. A Hans Kelsen ajánlásával megjelent alapmű a módszertani kérdések tisztázása után a jog fogalmi meghatározásának szenteli minden figyelmét. Egyetértve a monográfia szerzőjével, Somló itt „korát megelőzve úgy gondolta, hogy a jogtudományoknak e feladat teljesítése során felül kell emelkednie a mindennapi nyelvhasználat határozatlanságának a szintjén, hiszen csak így lehet pontos, tudományos definícióra jutni.” (95. o.) Így lesz a jogfogalom *genusa empirikus*–akaratú jellegű normatív szabály, míg *differentia specificája* a legmagasabb rendű hatalom, amely képes az emberek egy meghatározott körében rendszerint és más hatalmaknál eredményesebben érvényre juttatni a maga parancsait.⁵ Ezt követően tárgyalta a jogalkotó hatalom ismertetőjegyeit, az állam jogfogalomra visszautaló neokantiánus szemléletét, és a szuverenitás kérdését.

Somló Bódog azáltal, hogy a neokantiánus módszer és fogalomhasználat felé fordult, új irányt adott a magyar jogfilozófiai gondolkodásnak, és ez tanítványa, Moór Gyula jogbölcseleti szintézisre törekvő munkásságára óhatatlanul is rányomta bélyegét. A két világháború között tevékenykedő jogfilozófus Moór jogbölcseleti szemléletét erős filozófiai meghatározottság jellemezte. Annak ellenére, hogy önálló filozófiai rendszer megalkotásába nem vágott bele, lényegesnek tartotta, hogy a filozófia és a jogbölcselet közötti kapcsolat harmonikus legyen. Igen nagy elmélettörténeti anyagot használt fel, a német nyelvű szakirodalom mellett jelentős az olasz és a francia hivatkozások száma is. Saját felfogását „összefoglaló jogfilozófiák” közé sorolta, amely a jogbölcseleti gondolkodás fejlődése során kikristályosodott jogfilozófiai kérdések mindegyikével foglalkozni kívánt. A *Bevezetés a jogfilozófiába* átültette Stammler, Somló és Kelsen nézeteit, s három, a tételes jogtudomány által meg nem válaszolható kérdést próbált megoldani: 1) a jog fogalmának meghatározását, 2) a jog általános okozati összefüggéseit, és 3) a jog helyességének kérdését (110. o.). Ez alapján tett különbséget a jogbölcselet hat irányzata között: 1) a jog fogalmát kereső jogi alaptani jogfilozófia, 2) a kauzális összefüggéseket kutató szociológiai jogfilozófia, 3) a helyes jogot kutató etikai jogfilozófia, 4) a tételes jogtudomány módszereit kutató metodológiai jogfilozófia, 5) a tételes jogi fogalmakat továbbképző jogászati vagy általános jogtani jogfilozófia és 6) összefoglaló jogfilozófia (111. o.).

Pályája kezdetétől neokantiánus gondolkodóként a valóság és az érték közötti elválasztás talaján állt, azonban e két kategória kapcsolatának megteremtésével is sokat foglalkozott. Ugyanakkor az 1922-ben megjelent *Macht Recht Moral* című tanulmányától az 1936-os *Jogfilozófiájáig* nagy utat járt be. Ennek eredménye lett a Heinrich Rickert neokantiánus és Nicolai Hartmann újhegeli indíttatású filozófusok ontológiai téziseire épített „értékes valóság” megteremtése.

„Az értékes valóságok világa, vagyis az emberi kultúra sokkal bonyolultabb, mint a természet világa. Az emberi kultúra olyan szférákat ölel fel, mint az erkölcs, a történet, a jog, a társadalmi élet világa. Ezek közös jellemzője, hogy mindegyik tulajdon-

⁵ Félix SOMLÓ: *Juristische Grundlehre* (Leipzig: Verlag vom Felix Meiner 1917) 93.

képpen két vagy három rétegű jelenség, emberi cselekvések, illetőleg ezeknek testi és lelki oldala és a tudatos emberi akaratnak, az emberi cselekvéseknek a harmadik oldala, amit a legnehezebb megfogni, mert azt tapasztalni nem lehet csak megérteni: szellemi tartalom. Testi-lelki alapokon nyugszanak azok a gondolatok, érzések, szabályok, egyszóval értékek (szellemi tartalmak), amelyek a társadalmi és történeti jelenségeknek jellemző vonását adják. Mivel a jog társadalmi és történeti jelenség, amely emberi cselekvésekből és hozzájuk kapcsolódó gondolatokból, értékekből áll, nyilvánvaló, hogy a jogbölcseletet legközelebről érintő filozófia az ún. kultúr-filozófia.” (115-116. o.)

Eltekintve a szegedi professzor szerteágazó életművének bemutatásától, annak legmaradandóbb eleme mindenképpen az a jogfogalom, amely a *Bevezetés a jogfilozófiába* című művében elkészült:

„A jog olyan társadalmi szabályok összessége, amelyek engedetlenség esetére fizikai kényszer alkalmazásával fenyegetik meg azt, akihez szólnak s amelyeknek tényleges érvényesülése biztosítva van azáltal is, hogy a legerősebb társadalmi hatalommal olyan kapcsolatban állnak, hogy ez fenyegetésüket szükség esetén valóra váltja. Vagy még rövidebben: a jog olyan valósággal érvényesülő társadalmi szabályok összessége, amelyeknek érvényesülését végsősorban fizikai kényszer alkalmazásával is biztosítja a legerősebb társadalmi hatalom.” (126. o.)

A 20. századi magyar jogi gondolkodás „triászának” harmadik tagja, Horváth Barna, szinoptikus látásmódjával és az angol jogelmélet interpretálásával vált meghatározó gondolkodóvá. Ezzel a 20. századi magyar neokantiánus jogbölcseleti gondolkodás hagyományos német kötődéseinek is új irányt tudott mutatni. Horváth teljesítménye Somló Bódog munkássága mellett a leginkább nemzetközi színvonalúnak tekinthető. Természetesen a hosszú életpálya miatt érdemes különálló korszakokról beszélni. Fiatal éveiben, az egyetemi diploma megszerzése után egészen az 1920-as évek közepéig az újkanti filozófiai ismeretelmélet és az etikai kérdések foglalkoztatták. 1929-es londoni tartózkodása után Laski hatására, illetve Hobbes, Austin, Roscoe Pound műveinek, és az ún. szociális liberalizmus tanulmányozása nyomán megírta az *Angol jogelméletet*, majd az USA-ban töltött emigrációs évek alatt kidolgozta a jog mezőelméletét. Életművének csúcsa mindenképpen a londoni tanulmányútról hazatérve Szegeden eltöltött bő egy évtized lesz, amelynek során jelentek meg fő művei: a *Bevezetés a jogtudományba*, a *Rechtssociologie*, és *A jogelmélet vázlatja*.

A hazai jogtudományi fogalomhasználatba ő vezette be először a jogelmélet terminust, a korábbi jogbölcselet és jogfilozófia kifejezések helyett. Törekvése egy olyan jogelméleti rendszer kidolgozása volt, amely képes figyelembe venni a jog társadalmi valóságát. Ebben a kihívásban a korszak két uralkodó irányzatának, a neokantiánus és a pragmatikus-empirikus szemléletmódnak a szintézisre törekedett. A jog társadalmi valóságát az egymást érintő emberi magatartások szabályosságában látó szerző, annak legfontosabb társadalmi alapjait a gazdaságban, a

harcban, a hatalomban, a kultúrában és az eljárásban látta, amelyek között egyfajta rangsort állított fel. Ezek biztosítják a társadalmi rendet és a társadalom szervezetségét, s ebben a vonatkozásban a jog a legfejlettebb eljárási szerkezet. A jog és hatalom viszonyában Horváth, szemben a neokantiánus indíttatású hatalmi elméletekkel, a jogot „mint bonyolult eljárási apparátust a legfőbb társadalmi hatalom előfeltételeként”, alapstruktúrájaként ábrázolta (164. o.).

Természetesen a három életmű mellett a 20. század első felének tablója csak akkor lesz teljes, ha nem feledkezünk meg számos kisebb gondolkodó, illetve a szegedi Moór Gyula-tanítványok – Szabó József, Scholtz Kornél –, vagy a Horváth Barna-tanítványok – többek között Bibó István, Vas Tibor – munkásságáról sem.

„Személyükben az az új generáció jelent meg, akik számára a német (osztrák) jogtudomány eredményeiben való tájékozottság mellett az angol–amerikai, francia, olasz vagy éppen skandináv irodalom egyidejű ismerete is természetes volt. Egyéni kvalitásaik révén predesztinálva voltak arra, hogy az elődök külföldi kapcsolatait más irányokba továbbépítve a magyar jogbölcseleti gondolkodást a második világháborút követő korszak kihívásainak megfelelően formálják.” (229-230. o.)

Ebben csupán az 1948/49-es magyarországi politikai fordulat gátolta meg őket azzal, hogy elszakította a nyugat-európai jogfejlődés megismerésétől, illetve annak lehetséges adaptációjától. Ez egyúttal a hazai marxista jogszemlélet hivatalos felépítésének időszaka volt.

Összességében véve Szabadfalvi József monográfiája a magyar jogbölcseleti gondolkodás legprosperálóbb időszakának, a 20. század első felének bemutatására vállalkozott. A monográfia kitűnően érzékelteti, hogy a magyar jogelmélet a különféle kihívásokkal hogyan és milyen mértékben tudott szembenézni, mely külföldi eredményeket ültette át, sokszínűbbé téve ezzel a korábban történeti jogi szemléletre épülő erősen közjogi irányultságú jogtudományi gondolkodásunkat. A „nagyok” mellett a mű kitér azon jogtudósok tudományos életművére is, akik kevésbé vagy egyáltalán nem ismertek.

Egresi Katalin*

* Tanszékvezető-helyettes habilitált egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, 9026 Győr, Áldozat u. 12.
E-mail cím: katikk0927@gmail.com.